

İrəvan Müəllimlər Seminariyası - 140

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Naxçıvanda maarifçilik ideyalarının təşəkkülündə İrəvan Müəllimlər Seminariyasının böyük rolu olmuşdur. İrəvan şəhərində 1881-ci il noyabr ayının 3-də əsas qoyulmuş bu tədris müəssisəsi 1885-ci ildə ilk buraxılışını vermişdir. Akademik Hüseyn Əhmədovun "Azərbaycanda məktəb və pedaqoji fikir tarixi" kitabının yeni nəşrində isə seminariyanın 1880-ci il noyabr ayının 25-də açıldığı göstərilmişdir. Qeyd edək ki, həmin ildə (1885-ci il) seminariyanı bitirmiş məzunların 25 nəfəri azərbaycanlı, 2 nəfəri isə dağıstanlı olmuşdur. Bu məzunlar Azərbaycanın digər bölgələrində olduğu kimi, Naxçıvan bölgəsində də fəaliyyət göstərən bir çox məktəblərdə dərs demişlər.

Naxçıvanda maarifçilik ideyalarının təşəkkülündə İrəvan Müəllimlər Seminariyası məzunlarının xidmətləri

Mənbələrin məlumatlarından aydın olur ki, seminariyada Qasım Qənbərov Azərbaycan dilini, Məmmədbağır Qazızadə ədəbiyyatı, Mixail Klopov isə rus dili fənnini tədris etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivində saxlanılan sənədlərin araşdırılmasından məlum olur ki, İrəvan Müəllimlər Seminariyasının ən çox azərbaycanlı məzunları 1890-cı ildə olmuşdur. Belə ki, həmin ildə bu seminariyanı 69 azərbaycanlı gənc bitirmişdir. Bu məzunlar İrəvan və Yelizavetpol quberniyalarında, Bakıda, Dağıstanda, Kutaisidə və Stavropolda pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuşlar.

İrəvan Müəllimlər Seminariyasının məzunlarından bir çoxları təyinatlarına uyğun işlə təmin oluna bilmədikləri üçün müəllimlik sənətini ataraq qeyri-pedaqoji peşələrdə işləmişlər. Bu haqda görkəmli pedaqog Firdovus bəy Köçərli yazırdı: "1888-ci ildə qızıl medal ilə institut kursunu tamam edən cavanlarımızdan cənab Hacı Rəhimbəy Qayıbova şəhərdə yer verilməyib, İrəvan uyezdində Uluxanlı qəyəsina müəllim təyin olundu. O da bir-iki sənə kənd müəllimliyi edib özü üçün tərəqqi yolu görməyib, okrujnoj sud (dairə məhkəməsi-T.X) məhkəməsində qulluğa girdi".

Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Arxivində saxlanılan sənəddən məlum olur ki, 1902-ci ildə İrəvan Müəllimlər Seminariyasının tərkibində xəzinə hesabına 6 ibtidai məktəb də fəaliyyət göstərmişdir. Həmin məktəblərin 2-si şəhər, 4-ü isə kənd məktəbi olmuşdur.

Tədqiqatçı Cəlal Allahverdiyev yazır: "1882-ci ildə İrəvanda 64 nəfər şagirdi olan daha bir Müəllimlər Seminariyası da fəaliyyət göstərmişdir".

Qeyd edək ki, İrəvan şəhərində 1920-ci ildən sonra elmin və mədəniyyətin inkişafı üçün Pedaqoji texnikum da yaradılmışdır. Məktəbin tanınmış müəllimlərindən Əsəd Məmmədov, Əjdər Kazımov, Qadir Məmmədov, Məmmədəli Məhərrəmov, Əli Həsənov, Tağı Məhərrəmov, İsmayıl İsmayilov, Qulam Namazov və başqaları İrəvan Pedaqoji Texnikumun məzunları olmuşdur.

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Naxçıvanda maarifçilik ideyalarının təşəkkülündə İrəvan Müəllimlər Seminariyasının məzunlarından Məmmədqulubəy Kəngərli, Rəhim Xəlilovun, Axund Məmmədbağır Kazımzadənin, Məmməd Axundovun, Hacı Məmmədəli oğlunun, Məmməd bəy Qaziyevin, Tağı bəy Səfiyevin, Sadiq Xəlilovun, Mirzə Cəlil Şürbinin, Qasım bəy Camalbəyovun, Eynəli bəy Sultanovun və başqalarının adlarını qürur hissi ilə çəkə bilərik.

Bu dövrdə Naxçıvanda maarifçilik ideyalarının təşəkkülündə Məmmədqulubəy Kəngərli, Rəhim Xəlilovun, Axund Məmmədbağır Kazımzadənin, Məmməd Axundovun, Hacı Məmmədəli oğlunun, Məmməd bəy Qaziyevin, Tağı bəy Səfiyevin, Sadiq Xəlilovun, Mirzə Cəlil Şürbinin, Qasım bəy Camalbəyovun, Eynəli bəy Sultanovun və başqalarının adlarını qürur hissi ilə çəkə bilərik.

Akademik İsa Həbibbəyli Məmmədqulubəy Kəngərli, Rəhim Xəlilovun, Axund Məmmədbağır Kazımzadənin, Məmməd Axundovun, Hacı Məmmədəli oğlunun, Məmməd bəy Qaziyevin, Tağı bəy Səfiyevin, Sadiq Xəlilovun, Mirzə Cəlil Şürbinin, Qasım bəy Camalbəyovun, Eynəli bəy Sultanovun və başqalarının adlarını qürur hissi ilə çəkə bilərik.

gərli birbaşa mənsub olduğu xalqa xidmət göstərmək niyyəti ilə hərbi işi buraxıb maarifçilik cəbhəsinə keçmək qərarına gəlmişdi".

Məmmədqulubəy Kəngərli 1893-cü ildə istefa verdikdən sonra aşağıdakı iki istiqamətdə maarifçilik fəaliyyətini davam etdirmək qərarına gəlmişdi:

1. Vəkil-hüquqşünas; 2. Məktəbdarlıq. Məhz onun nə üçün vəkil peşəsini seçdiyi "Həyat" qəzetində çap olunmuş məqalədə daha açıq şəkildə ifadə edilirdi: "Candan əziz sevdiyi millətinin ən ziyadə nəyə möhtac olduğunu təhqiq etdi. Bildi ki, İrəvan quberniyasının müsəlmanları əməlsizlikdən, dövlətin qanunu, məmurların ixtiyarını bilməmələrindən hər an bir müsibətdən digər bir bəlaya düşər olurlar. Bildi ki, ən əvvəl müqtədir bir vəkil olub millətə xidmət buradan başlamaq lazımdır".

Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivində saxlanılan sənədlərin araşdırılmasından məlum olur ki, İrəvan Müəllimlər Seminariyasının ən çox azərbaycanlı məzunları 1890-cı ildə olmuşdur. Belə ki, həmin ildə bu seminariyanı 69 azərbaycanlı gənc bitirmişdir. Bu məzunlar İrəvan və Yelizavetpol quberniyalarında, Bakıda, Dağıstanda, Kutaisidə və Stavropolda pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuşlar.

Qeyd edək ki, Məmmədqulubəy Kəngərli müəllimlik fəaliyyəti ilə də məşğul olmuşdur. O, Qafqazda ilk dəfə olaraq "Leyli" qız məktəbini açmışdır. "Həyat" qəzetində Məmmədqulubəy Kəngərli, Rəhim Xəlilovun, Axund Məmmədbağır Kazımzadənin, Məmməd Axundovun, Hacı Məmmədəli oğlunun, Məmməd bəy Qaziyevin, Tağı bəy Səfiyevin, Sadiq Xəlilovun, Mirzə Cəlil Şürbinin, Qasım bəy Camalbəyovun, Eynəli bəy Sultanovun və başqalarının adlarını qürur hissi ilə çəkə bilərik.

İrəvan Müəllimlər Seminariyasının məzunlarından Məmməd bəy Qaziyevin də Naxçıvanda maarifçilik ideyalarının təşəkkülündə böyük rolu olmuşdur. O, 1867-ci il yanvar ayının 18-də Naxçıvan şəhərində anadan olmuş, 1909-cu il mart ayının 30-da Uluxanlı stansiyasında səmşin qatırının altına düşərək faciəli şəkildə vəfat etmişdir. Məmməd bəy Qaziyev İrəvan Müəllimlər Seminariyasındakı təhsilini başa vurduqdan sonra (1886-cı ildə-T.X) elə həmin ilin avqust ayının 1-də təyinatla Uluxanlı normal məktəbinə ikinci müəllim vəzifəsinə göndərilmişdir. O, bu məktəbdə cəmi bir il işləyib çıxmışdır. Buna səbəb onun 1887-ci il avqust ayının 7-də qəflətən ağır xəstələnməsi idi. Bir müddət

müalicə aldıqdan sonra yenidən pedaqoji fəaliyyətə başlamış, 1888-ci il iyun ayının 1-də Xalq Məktəbləri Direktorluğunun (XTD) 895 nömrəli əmri ilə Baş Nəraşen ikisənifli məktəbinə müdir vəzifəsinə təyin olunmuşdur. O, Baş Nəraşen məktəbindən sonra Uluxanlı məktəbinə getmiş, 1896-1909-cu illərdə bu məktəbdə nəzarətçi müəllim vəzifəsində çalışmışdır. Onun məktəbdarlıq sahəsindəki uğurlu fəaliyyəti Xalq Məktəbləri Direktorluğu daim diqqət mərkəzində saxlanmışdır.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Arxivində saxlanılan bir sənəddə Məmməd bəy Qaziyevin III dərəcəli "Müqəddəs Anna" ordeni ilə təltif olunduğu da göstərilmişdir.

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Naxçıvanda maarifçilik ideyalarının təşəkkülündə İrəvan Müəllimlər Seminariyasının ən çox azərbaycanlı məzunları 1890-cı ildə olmuşdur. Belə ki, həmin ildə bu seminariyanı 69 azərbaycanlı gənc bitirmişdir. Bu məzunlar İrəvan və Yelizavetpol quberniyalarında, Bakıda, Dağıstanda, Kutaisidə və Stavropolda pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuşlar.

Qeyd edək ki, Tağı bəy Səfiyev Nəhrəm məktəbində rus dili fənnindən dərs demişdir. O, bu fənnin məktəblərdə tədrisi

dur. Xalq Məktəbləri Direktorluğu (XMD) 1886-cı il 01 iyul tarixli 284 sayılı sərəncamı ilə Sadiq Xəlilovu Yengicə məktəbinə ikinci müəllim vəzifəsinə təyin etmişdir.

Sadiq Xəlilov bir il Yengicə məktəbində müəllim işlədikdən sonra 1888-ci il iyul ayının 14-də Nəhrəm kənd məktəbinə eyni vəzifəyə (ikinci müəllim vəzifəsinə-T.X) dəyişdirilmişdir. O, bu məktəbdə də uzun müddət qalmamış, Xalq Məktəbləri Direktorluğunun (XMD) 1892-ci il 14 sentyabrında imzaladığı 1666 nömrəli əmri ilə yenidən Yengicə məktəbinə qaytarılmışdır.

Akademik İsa Həbibbəyli "Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri" adlı tədqiqat əsərində yazır: "Sadiq Xəlilov 1901-ci ildən etibarən Naxçıvan şəhər məktəbində ana dili və şəriət müəllimi işləmişdir. 22 aprel 1902-ci ildə isə Azərbaycan və rus dillərini mükəmməl bilən savadlı ziyalı kimi Naxçıvan şəhər rəisi Cəfərqulu Naxçıvanskiyə köməkçisi vəzifəsinə dəyişdirilmişdir".

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində İrəvan Müəllimlər Seminariyasının tanınmış naxçıvanlı məzunlarından Mirzə Cəlil Şürbi (Mirzəyev) Naxçıvanda maarifçilik ideyalarının təşəkkülündə öndə gedənlərdən biri olmuşdur. O, 1874-cü il fevral ayının 12-də Naxçıvan şəhərində anadan olmuş, 1915-ci il sentyabr ayının 4-də isə Naxçıvan şəhərində dünyasını dəyişmişdir. Başqa bir mənbədə isə onun 1865-ci ildə doğulduğunu göstərilmişdir.

Əli Şamilovun "Sovet Naxçıvanı" qəzetində dərc olunmuş "İkinci Mirzə Cəlil" başlıqlı məqaləsində deyilirdi: "M.C.Şürbi (Mirzəyev) Naxçıvan şəhər məktəbini bitirdikdən sonra 1888-ci ildə İrəvan Müəllimlər Seminariyasına daxil olmuş, 1892-

Şahbuz məktəbinə dəyişdirilmişdir. Bunun əsas səbəbi onun Naxçıvan mühitində uzaqlaşdırılması idi. Bu dəyişiklik heç də Mirzə Cəlil Şürbinin razılığı ilə olmamışdı. Ona görə də o, bir müddət Şahbuz məktəbinə getmək istəməmişdir. Lakin maddi vəziyyəti ilə əlaqədar olaraq getməyə məcbur olmuşdur.

XX əsrin əvvəllərində İrəvan Müəllimlər Seminariyasının bacarıqlı naxçıvanlı məzunlarından Qasım bəy Camalbəyovun da adını çəkə bilərik. Siyasi və diplomatiya tarixində özünəməxsus xidmətləri olan Qasım bəy Camalbəyov 1881-ci ildə Naxçıvan şəhərində dünyaya göz açmış, 1938-ci ildə isə Bakı şəhərində qətlə yetirilmişdir.

Qasım bəy Camalbəyovun atası Abbasqulu bəy 7 yaşında olarkən oğlunu mədrəsəyə oxumağa göndərmişdir. Mədrəsə təhsilini yarıda kəşən Qasım bəy Camalbəyov daha sonra təhsilini "Məktəbi-tərbiyə" ("Tərbiyə") məktəbində davam etdirmişdir. O, iki il bu məktəbdə təhsil aldıqdan sonra şəhər dördillik məktəbinə daxil olmuşdur. Pedaqogika üzrə elmlər doktoru professor Rüfət Hüseynzadə yazır: "Qasım bəy Camalbəyov 1901-ci ildə İrəvan Müəllimlər Seminariyasında imtahan vermiş, xalq müəllimi rütbəsi almış, 1901-ci ildən 1911-ci ilədək İrəvan quberniyasının müxtəlif kəndlərində müəllimlik etmiş, 1912-ci ildən isə tərəcəli işləməyə başlamışdır".

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Naxçıvanda maarifçilik ideyalarının təşəkkülündə İrəvan Müəllimlər Seminariyasının tanınmış naxçıvanlı məzunlarından biri də Eynəli bəy Sultanov olmuşdur. O, Naxçıvan qəza məktəbində ibtidai təhsilini 1879-cu ildə başa vurmuş, bir il sonra, yəni 1880-ci ildə İrəvan Müəllimlər Seminariyasına daxil olmuşdur.

Eynəli bəy Sultanovun yüksək hazırlığına, mənəvi yetkinliyinə, ədəbi istedadına görə İrəvan Müəllimlər Seminariyasında axıradək oxuyub tam kursu bitirməsinə ehtiyac qalmamışdı. O, 1886-cı il iyun ayının 5-də seminariyanın yeddinci sinfindən çıxmışdır. Elə həmin ildə İrəvan Müəllimlər Seminariyasının Pedaqoji Şurasının qərarı ilə 538 nömrəli müəllimlik şahadətnaməsinə əsasən ona şəhər ibtidai məktəblərində müəllimlik etmək hüququ verilmişdir.

Eynəli bəy Sultanov İrəvan Müəllimlər Seminariyasında oxuduğu müddətdə mükəmməl təhsil almış, xüsusən Avropa dövlətlərini və Qərb maarifçiliyini dərinləndirən öyrənmə bilmişdir. O, rus, latın, yunan və fransız dillərini, fənlərdən isə riyaziyyat, fizika, tarix, coğrafiya, ilahiyat və hüsnət kimi fənləri öyrənməyə həvəs göstərmişdir. Onu da qeyd edək ki, mənbələrdə Eynəli bəy Sultanovun 1881-1882-ci tədris ilinin imtahanlarında yunan dili və ədəbiyyatı, latın dili və tarixi fənlərdən "ələ" qiymətlər aldığı, tərəcəli məşğələləri zamanı xüsusi qabiliyyət nümayiş etdirdiyi göstərilmişdir.

Pedaqogika üzrə elmlər doktoru professor Rüfət Hüseynzadənin araşdırmalarına nəzər saldıqda İrəvan Müəllimlər Seminariyasının daha bir naxçıvanlı məzununu Axund Məmmədbağır Kazımzadənin adını çəkildiyini görürük.

Naxçıvan şəhər ibtidai məktəbində tatar dili (Azərbaycan dili-T.X) müəllimi işləmiş Axund Məmmədbağır Kazımzadə Naxçıvanda maarifçilik ideyalarının təşəkkülündə mühüm işlər görmüşdür.

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Naxçıvanda maarifçilik ideyalarının təşəkkülündə İrəvan Müəllimlər Seminariyasının naxçıvanlı məzunlarından Məmməd Axundovun, Hacı Məmmədəli oğlunun və Rəhim Xəlilovun da unudulmaz xidmətləri olmuşdur. "Kavkazskiy kalendar"ın 1900-cü il məcmuəsinin 235-ci səhifəsində Rəhim Xəlilovun Uluxanlı məktəbinə, daha sonra isə İrəvan Müəllimlər Seminariyasına dəvət olunduğu göstərilmişdir.

Təəssüf hissi ilə bir məsələni də vurğulamaq lazımdır ki, 37 ilə qədər fəaliyyət göstərən bu təhsil ocağı (İrəvan Müəllimlər Seminariyası) 1918-ci ilin avqust ayının 6-da, İrəvan gimnaziyası isə Uluxanlı məktəbi ilə eyni vaxtda fəaliyyətini dayandırmışdır. Uluxanlı məktəbi 1920-ci ildə yenidən açıldı da İrəvan Müəllimlər Seminariyası və İrəvan gimnaziyası bir daha fəaliyyət göstərməmişdir.

Beləliklə, XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Naxçıvanda maarifçilik ideyalarının təşəkkülündə İrəvan Müəllimlər Seminariyasının böyük rolu olmuşdur. Burada dərs deyən müəllimlər təkə tədrislə məşğul olmamış, həm də böyük ictimai-siyasi, elmi-pedaqoji və metodiki işlər həyata keçirmişlər. İrəvan Müəllimlər Seminariyasının məzunları Azərbaycanın bir çox bölgələrində, o cümlədən Naxçıvan bölgəsində uğurlu pedaqoji işlə məşğul olmuş, xalqın, millətin tərəqqisində və irəli gətməsində mühüm işlər görmüşlər.

Taleh XƏLİLOV,

Naxçıvan Dövlət Universitetinin Pedaqoji fakültəsinin dekan müavini, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent